Historical Jewish Press (JPress) of the NLI & TAU

הצפירה, 22.07.1921, page 4

י. ח. ברנר

פרק ג.

I.

„בין מים למים".

„מעבר לגבולנו" הוא הנסיון הראשון שנעשה ע"י ברנר להגשים בפועל את השקפתו על הספרות העברית ותפקידה בחיינו, כפי שהובעה באותה עת עצמה במאמרו „בפעם המאה" („רשפים", כ"ו–ט').

הרעיון הראשי והמרכזי של המאמר הוא: מכיון שחיי היהודים אינם כי אם תנועה נצחית, נע־ונדות תמידית — אין בהם דבר קבוע וקיים, הרי אי אפשר גם לאמן לתאר את הצבור היהודי בתור חטיבה אחת מסוימה, כלומר: אין מקום בחיי העם בשביל יצירות עממיות. כל הספרות היפה שלנו יכלה, עפ"י ברנר, לקבל רק „צורה של השתפכות נפש, רק של השתפכות נפש" — ולכן מובן וטבעי הוא, שהאמן־היוצר „ישים על פיהו את פניו אל היחידי, רק אל היחידי, אל הלך־נפשו, אל חיי־נפשו, אל צערו ויגונו, אל חוסר הקרקעות שמתחת לרגליו" (שם). ברנר, שלא הבדיל מעולם בין דבור למעשה, בין אמת־החיים כפי שהם הוא אותה, ואמת־האמנות, נגש להשליט בחייו ובעבודתו הספרותית את רעיונו זה, כלומר: את ההשקפה, או יותר נכון: את התחושה האינדיבידואליסטית.

הנשמה היחידה „זו שיש לה מקום כל זמן שהיא חיה בקרב היחיד הישר" (שם) — היא היא האל, שלו כדאי עוד לכרוע, שבשבילו כדאים הם עוד כל אלה היסורים והמכאובים הנפשיים, ומה תוכלה כבר כל הטרגדיות שבמשטר זה: מחר [illegible], „ששום יחיד אינו נחל המדבר" (שם), כי אי אפשר לתאר את החיים העברי מבלי לנגוע בשאלת הכלל הלאומי; ומאידך גיסא — אותה התחושה האינדיבידואליסטית, שטבעה היא לא ברגש אישי חזק ובריא, כי אם ביאוש; התחושה שאנשים באו אליה בכל עיר ומקום, שאינה כי אם [illegible] מהרליקה האומללה: או אמונה חלשה [illegible], או עותק־דמצלה בצורת הפרט העברי; הפרט הזה, שהורתו ולידתו הן ביאוש קיצוני, מן ההכרה הזאת, שתורא הסוף לו שלמות ובריאות, ככל דבר שהורתו ולידתו באטמוספירה חולנית ושלילית כזו. אבל בתור ישאר ויתלבט בצבת הטרגדיה הזאת. ברנר בא לארץ־ישראל, והוא, האינדיבידואליסטן לא יתבודד, לא יעזוב את המחנה; הוא יהיה בין אחיו, יסתכל לחייהם. אולי? אפשר? הלא בא"י אנו — ומי יודע? — וברנר מסתכל ומוסר לנו את הסך־הכל של הסתכלותו. והסך־הכל הוא כל־כך מעציב, כל־כך עגום. סך־הכל כזה מן ההכרה הוא שינרוד אחריו פשיטת־הרגל של עם שלם. כי גם פה, בארץ־ישראל, אין ברנר מוצא עם ישראל; גם בא"י אין החיים יותר יפים ויותר מעניינים מ„שם", מעמק הגלות. גם פה — רק „מים, מים ומים". אותו הגמע המכאר, שממנו ברח ברנר מהעמק, מצא לו מקום רגון גם כאן.

שאול גמזו, האינטליגנט האינדיבידואליסטן, שכבר פרק מעליו את תלאות העמק ונכתר גם בתואר דוקטור, בא לא"י ונתקל שם באסון הבי־כורא שבחיי העם; הוא נתקל שם באלמנטים כאלה, שלא מהם תבנה הארץ. על־דבר הישוב הישן אין כדאי גם לדבר. והישוב החדש, הצעיר? אבל, מאריה דאברהם! ראשית־כל, הלא כל אלה הצעירים הבאו איתם הלום את הגלות, את נפשם הגלותית הרצוצה. פה, בזו הארץ, הוקיקה לבטנים, פה, במקום „שהכל כאן התהלה — מה יוכלו לברוא הם בתבונות כאלו?" (בין מים למים). ושנית: א"י אינה, עדיין לא נעשית בשביל הצעירים לארץ־מולדתם האמיתית האחרונה. הם, הצעירים, באים הנה רק בתור תיירים. ושאול גמזו לא בא הלום בשאיפות רמות וגבהות נשגבים, עייף ומותש כל הלאום. שאול גמזו, בהבדל מיוחנן מהרש"ק, אינו מרמז, אלא מביע כבר בדבורים ברורים למדי את האמת המרה, כי לפי־דעתו „בשאלת היהודים אין שום פתרון, כי הגוף של האומה כבר התפרד ליסודותיו" (שם). שאול גמזו, זה האינדיבידואליסטן התוזר והמשנה, כי „בשאלת חיי אני — אני עסוק פה, סתם!... לא בשביל אחרים, אלא בשביל עצמי" (שם) — ישאר בין אחיו, ובכל שורה ושורה של הספר מורגשת לא הטרגדיה הפרטית שלו, כי אם הטרגדיה של חלום עם שלם שהיה לחלום בטל. אותו השעמום, האי־ספוק, אותם „חיי האימליד" שלו (לפי מבטאו בעצמו) — מן־הם הוא בזה הרקבון הכללי ששאול גמזו מצא שם. אבל מלבד זה המקור הכללי — עוד סבה חשובה אחת ליאושו המר של שאול גמזו. הוא, שאול גמזו, לא ידבר על הסבה הזאת, הוא גם לא ירגישנה, ממש כמו שלא ירגיש האדם הבריא בבריאותו. אבל הקורא. האדם מן הצד, שיש לו היכולת להתיחס ביותר אוביקטיביות להופעה פנימית או אלמונית, יכיר תומ"י את זו הסבה השניה, ששמה הוא: הלקוי הנפשי של שאול גמזו בעצמו. שאול גמזו הוא הלא סבר הפרי שנתבכר מירמיהו פיירמאן עד יוחנן מהרש"ק — ועד בכלל. שאול גמזו בא כבר לא"י עם היאוש הקיצוני והמר בנפשו. ואין פלא, אם תמיד ובכל מקום יגלה רק חסרונות, לקויים, פגם, ואם לכל הופעה והופעה יתיחס בפזיזות מיוחדת. שאול גמזו, אמנם, יתנה תמרורים רק על המקור הכללי, כי קשה כקריעת ים־סוף היא על השאולים פרידתם עם זה המקור הכללי. אבל שאול גמזו, שהוא הנהו המשכו של יוחנן מהרש"ק בשרשרת האינטליגנציה העברית, אינו בכל זאת כי־אם הגרעין של זו התחושה האינדיבידואליסטית החדשה, הגרעין שפריו הוא רק לעתיד לבוא. ואין פלא, איפוא, אם הוא ידבר רק ואך על המקור הכללי כעל האשם היחידי, ומה שלא נתבשל עדיין כל צרכו אצל שאול גמזו, יופיע לפנינו בכל היקפו ומלואו אצל „גבורי" שני הספורים האחרונים של ברנר: „מכאן ומכאן" ו„שכול וכשלון".

II.

„מכאן ומכאן".

כבר שמו של הספר מעיד, כי לפנינו סך־הכל, השורה התחתונה של האדם, המביא בחשבון כל מה שעבר עליו. ואמנם, הספר הזה הוא כולו חשבון־הנפש ובו קיים המחבר במלואו את השקפתו על הספרות כעל ספרות „של השתפכות הנפש" (עיין לעיל).

הספר הזה הוא מתוך אותם הספרים האכזריים, שלא הצד האמנותי הוא העיקר בהם, כי אם השוק הרציני שלבבי המחבר. אותם, הספרים ממין זה גוללים את המגוחה, מחוללים סערה בנפש. את הספרים ממין זה משליך ממנו הקורא [illegible] הספרים האלה הוא שב כלבב ונפשו.

הספרים האלה אינם נכתבים בלשד המוח היבש, כי אם בדם הנפש החולה והמובלת ענויי אין קץ. הספרים האלה הם „מן המהיד" והם מתנים ומסרכים את הקורא ממש עד המות.

„מכאן ומכאן" — אין השם ספור, במובן הרגילי הלום אותו כלל וכלל. אלו הן רשימות בודדות המסורות בלי סדר ומשטר, בלי ההרגניות, רק רעיונות בודדים, קטעי־רעיונות, שהחוט המקשר אותם הוא המון הפסימי והשאלתי. הקורא, הרגיל אצל עבודתו הספרותית של ברנר, גם לא יחפש כאן ערך אמנות. יודע הוא הקורא, כי ברנר האמן כבר נוצח, כי בתקופה זו שאנו עומדים בה, החל מן „מסביב לנקודה", יש לנו עסק בראש וראשון עם ברנר האיש, עם ברנר בעל הלב הגדול והנפש העמוקה כים, היפה כים והסוערת כים.

הגבור הראשי של הספר הוא בלי שם: „אובד־עצות" הוא כנויו. הוא נמצא בבית החולים ושם הוא רושם בפנקסו את רשימותיו. ומובן הוא, הכנוי של גבור הספר: כי אם ירמיהו פיירמאן נשאר „בתורף", אם יעקב אבהמון יצא מדעתו, אם הרדזון אבד עצמו לדעת, אם יוחנן מהרש"ק ושאול גמזו הם קרבני היאוש הקיצוני — איזה שם נשאר עוד לאינטליגנט העברי אם לא „אובד־עצות", ואיזה מקום נגנז עוד בשבילו אם לא בית החולים?

„אובד־עצות" זה — הוא איש מן המודד, מן המרתק. אובד־עצות עבר כל מדורי הגיהנום של אינטליגנט עברי: הוא עבר דרך העמק, עד שבא לארץ־ישראל. הוא בא, ראה ו„נוצח". כאן, בא"י, נהיה לאובד־עצות, לאדם ש„אין לו יניקה" („מכאן ומכאן"). אובד־עצות לא היה מלוי בין „הוזי התחיה". הוא הבין, כי עד במסה שלא יהא בארץ „ישוב יהודי קרקעי עממי ברשות עצמו" (שם), לא תפתר השאלה הארורה. וכשבא לכאן, כעבור זמן־מה, הוא בא כבר לידי החלטה, כי „עכשו יש רק מקום להגרה מכאן ולא להגרה לכאן" (שם), מפני ש„אין הבדל... בכל מקום — גלות" (שם). מה שהיה מרגיז ומעורר קצף בשאול גמזו, הגיסה מן הארץ, נעשה אצל אובד־עצות, לסיסמה: שאול גמזו האשים את הצעירים השבים מהארץ כאנשים הנסים מן הנחש העוקץ, ואובד־עצות מטיף ליציאה מן הארץ. אבולוציה זו אופינית היא בשביל המתיאש הגדול שבא לא"י ביאושו ובנפשו הלקויה. אובד־עצות מסיג את תקופת התחיה ומוצא, שמאופן הבי־טוב אפשר היה לכתוב עליה רק איזו קומדיה, ע"ד איזה מעשה ספורט של „אנשים קטנים בקומתם וחורים במראם שבאו לארץ המוריה הרחוקה והזרה והאומרים שהם רוצים להיות אכרים, פועלים" (שם). בשבילו — כל זה הוא לא רק חלום, כי אם גם חלום־בלהות. ואם עד שאול גמזו, ועד בכלל, הרגשנו, כי מקור הרעה, קורטוב האסון הוא בזה שאין עם, שהעם העברי חסר מתחת שמיה, הנה אובד־עצות מרגיש כבר את הסבה האחרת, האינדיבידואליסטית: נו, מילא! אין עם עברי, התפורר הגוף העברי! אבל מי זה יאמר, כי בלי עם־ישראל אי־אפשרית היא ארץ־ישראל?

לא בהעדר העם העברי הוא האסון, ממש כמו לא במציאותו של העם היה כ מ ו ש ה ו א היה תלוי הדבר. עיקר הצרה הוא בזה, שדוקא הכל באים הנה בשם איזה הדבר חיובי, כללי ומפשטי. החסרון העיקרי שבתנועת התחיה הוא בהעדר דחיפה פנימית עצמית, שתהא נובעת מהשאיפה לחיים עצמיים אינדיבידואליים. הכל באים אל הארץ לא בשם תאוה אישית, אלא „בחשבונות כלליים לאומיים". אובד־עצות בא לידי מסקנא, שא"י לא תהא לעולם ארצו של עם ישראל. דבר אחד אפשרי ורק אליו נחוץ לשאוף בכל המרץ ובכל תשוקת־הלב: א"י מסוגלה להיות ותהיה רק הארץ של היהודים, בעין [illegible] „החלק היותר מסוגל לחיים שבגן ישראל" (שם). ואם „אין יותר עם־ישראל", הלא „ישנם בני ישראל יקירים", ואם עם ישראל הוא דבר, „שבמציאותו אפשר כבר לפקפק", הנה אני, הפרט, היחיד, האחד מבני ישראל הריני „מציאות וראיה ואני רוצה ומוכרח לחיות כיהודי" (שם).

„לחיות כיהודי" בשביל אובד־עצות זה אומר: להיות בא"י ולעבוד בא"י, לעבוד ולעמוד עפ"י אותם המעיפים שהוא, אובד־עצות, מספק ליחיד העברי כ„מצאתו האישית"; „לחיות כיהודי" זה אומר, ודאי שגם זה אמת, כי „השפה העברית, זו המורחית המוזרה, אינה שפתם אפילו של היהודים ולא תסכון להיות לספרותם, אולם אנכי הלא חי ואני ושפתי אני — היא איתנה המוזרה ועל היותי שלי אני הוצה לשיר ובשפתי מוכרח לשיר, — בשפתי" („בפעם המאה").

„להיות כיהודי!" אבל למה דוקא „כיהודי" עפ"י סדר־חיים ידוע המסוים ולא עפ"י סדר־החיים שלי, והפרט, היחיד, האינדיבידואליסטן? למה לא לשנות סדרי בראשית, בעקר אחרי הקריאה: „אין לי וליהדות כלום!" (עיין מאמרו הידוע של ברנר ב„הפועל הצעיר" ע"ד הנוהה השמד).

כן: כולי האי — למה? ומה פירושו של זו המלה: „כיהודי"? מה תוכנה של מלה זו?

אבל אל־נא, הקורא, אל־נא תגיד לשאול, ראשית־כל, אל־נא תשכח, כי כאן לנו עסק ביחיד, עם לירייקה, עם השתפכות הנפש, שאין בעל־הנפש ואחרון עבד התפרצותה, ושנית — וזהו העיקר — כאן לפנינו טרגדיה, טרגדיה גמורה, ואעמר, שהאינטליגנציה העברית שמה, אובד־עצות לא ימים את הטרגדיה הזאת, לא לא יגיד את המלה האחרונה, ואם אין כבר לשום דרך, אם אין כבר שום עצה, אם [illegible] כבר „אובד־עצות", [illegible] — הנה עליו להתלבט עד [illegible] בישוח [illegible] לרגליו: הוא ימעד ב„שגיאות" וכשלון".

ש. הדמלסקי.